

Stichting Vredeseducatie
Peace Education Projects

DEMOCRATIE
FABRIEK

Stichting Vredeseducatie
Democratiefabriek V-LAB Express
Lucasbolwerk 10
3512 EH Utrecht
06 – 83 83 33 58
vrede@xs4all.nl
IBAN NL02 INGB 0002352816
KvK 41185799
BTW 802510747B01
www.vredeseducatie.nl

Beleidsplan 2021 - 2023

Visie Burgerschap/Project DOEboek burgerschap

Doeboek Vrijheid in 2019 en DOEboek Limburgerschap in 2020. Rechts: cover DOEboek Burgerschap, uitgave in april 2022.

Utrecht december 2021
Jan Durk Tuinier

1. Achtergronden bij de Stichting Vredeseducatie

Educatieve projecten

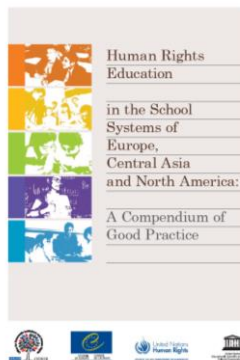
De Stichting Vredeseducatie in Utrecht ontwikkelt educatieve projecten op het terrein van vrede, democratie en vrijheid voor kinderen en jongeren in binnen- en buitenland. Met name de reizende tentoonstellingen, zoals De Democratiefabriek en de V-LAB Express, zijn inhoudelijk en methodisch een succes en sluiten didactisch goed aan bij de doelgroepen en methodisch bij het onderwijs en het jeugd- en jongerenwerk. Helaas hebben de Coronamaatregelen de tournee belemmerd, maar we staan klaar om verder te reizen met de projecten. Daarnaast heeft de Stichting in de afgelopen jaren een goede naam opgebouwd bij oorlogs- en verzetsmusea, herinneringscentra en educatieve instellingen door deelname aan diverse educatieve projecten.

Internationaal

Momenteel lopen er projecten in België, Frankrijk, Portugal, Italië, Duitsland, Luxemburg en Taiwan. De projecten variëren van reizende tentoonstellingen, educatieve activiteiten tot vormen van advisering en consultatie.

De Stichting Vredeseducatie was nauw betrokken bij RAN, het Europees Netwerk tegen radicalisering. De tentoonstellingen zijn als good practice vermeld in het compendium of 'good practice: 'Human Rights Education in the School Systems of Europe, Central Asia and North America', een uitgave van de OSCE en ODIHR in samenwerking met UNESCO.

De interactieve methodiek werd in de Nederlandse bundel 'Good practices voor preventie van radicalisering' opgenomen. Een uitgave van het Kennisinstituut Integratie en Samenleving van het Verwey Jonkerinstituut en Movisie.

Cover van de publicatie van OSCE – ODIHR (links) en de colofon van de Italiaanse tentoonstelling gebaseerd op de Nederlandse Vredeseducatie en uitgebracht door 'Casa per la pace Milano' (rechts).

2. Vrede en vrijheid operationaliseren in ‘burgerschap’

Hoewel het Coronavirus de reden was om honderden activiteiten in het kader van de 75-jarige herdenking en viering van de bevrijding uit te stellen of af te blazen, is er toch een enorme golf aan informatie, voornamelijk via de media, verspreid. Dat heeft bij heel veel mensen geleid tot nieuwe inzichten en bewustwording.

Vrede en Vrijheid operationaliseren

In dit projectplan stellen we voor om met het DOEboek Burgerschap een sterke impuls te geven aan de vergroting van het operationaliseringsvermogen van kinderen, jongeren en hun opvoeders om zelf vrijheid en vrede te (leren) maken. Daarbij willen we de ervaringen die we hebben opgedaan met het DOEboek, dat in 2019 verscheen in Noord-Limburg en de regio van Niederrhein, benutten.

In dit geval werkten we samen met 10 gemeenten, die elk een eigen pagina kregen met berichten en verhalen uit de geschiedenis. Het voornemen is nu de gemeentelijke pagina's te vervangen door nieuwe thema's, waaronder ook ruim aandacht voor de ervaringen van kinderen en jongeren met de coronamaatregelen en de mogelijke gevolgen voor de democratie. Het DOEboek kan goed aansluiten bij de actuele discussies in de samenleving en aandacht schenken aan de wereldwijde maatschappelijke verontwaardiging en de protesten van Black Lives Matter.

Vrede en vrijheid operationaliseren, dat is het idee achter het DOEboek.

Het DOEboek wordt inhoudelijk sterk bepaald door vier kernbegrippen, die relevantie krijgen in het kader van burgerschap: vrede, vrijheid, democratie en compassie. Wat betekenen deze begrippen voor ons en wat zijn de uitdagingen van educatie?

3

Definitie van Vrede

Overall waar mensen voor elkaar en voor de aarde zorgen, is vrede. Daar waar mensen een stem geven aan mensen, die de mond gesnoerd wordt, is vrede. Overall waar kinderen en jongeren zich verzetten tegen onrecht, tegen pesten, ontstaat vrede.

Vrede sluit je met je vijanden, soms met tegenzin, vanuit de gedachte dat je door samenwerken meer te winnen hebt dan door strijd. Je kunt vrede zien als een moment in een lange reeks conflicten, die mensen goed hebben opgelost.

Vrede zit in onze genen

We zouden als mensheid nooit zo ver gekomen zijn als we geen aangeboren talent voor empathie, samenwerking en vrede zouden hebben. We hebben wel een veilig nest nodig om vrede te ontwikkelen. We hebben mensen nodig die ons vertrouwd maken met vrede, die met ons gereedschap ontwikkelen. Want als je gereedschap echt kunt gebruiken, kun je alles maken wat je wilt. Kinderen hebben al heel jong ervaren dat je zonder vrede niet kunt worden wie je bent. Vrede is te doen en haalbaar voor iedereen.

Vrijheid

Veel kinderen en jongeren hebben een magische opvatting over vrijheid. Veel volwassenen trouwens ook. Vrijheid is veel geld, lekker eten, mooi lijf, prettig werk. En vooral: geen regels, doen waar je zin in hebt, gaan en staan waar je wilt, met niemand iets te maken hebben en als het even kan zonder toezicht leven van ouders, leraren en managers. De ervaringen van veel mensen door de coronamaatregelen vertellen hen iets anders: het zijn mensen die elkaar vrij kunnen maken. Vrijheid

heeft met leven, met respect tonen en ontvangen, met regels en wetten te maken. Als je vrijheid kunt delen met anderen, als je voor hen kunt zorgen, als je vrienden hebt met wie je kunt lachen, als er mensen zijn van wie je kunt houden, die er altijd voor je willen zijn: dan weet je wat vrijheid is.

Democratie

In een democratie hebben mensen allemaal verschillende belangen, ambities, opvattingen over wat goed is en waar het naar toe moet met het land. Dat levert veel conflicten op, maar er zijn in een democratie ook veel manieren om conflicten zonder geweld op te lossen. Het resultaat van democratie is vrede, vrijheid en veiligheid. Dat is de praktijk en het streven tegelijkertijd. Er is altijd wel wat te verbeteren, het is nu eenmaal mensenwerk. Democratie is de beste staatsvorm om vrede te bereiken. Wanneer er een conflict is, wordt er heel veel gepraat door burgers, belangengroepen en politici. Er worden afspraken gemaakt en met de nodige compromissen komen die in een wet terecht. Wetten herstellen de vrede, ze pacificeren. Zo werkt een rechtsstaat. De dag nadat de wet is aangenomen, laait de discussie op en rollen de meningen weer over straat. Democratie is een uitvinding van mensen en moet door kinderen ontdekt, geoefend en onderhouden worden.

Compassie

Meevoelen met de ander, aandacht hebben voor het lijden van anderen zonder hun emoties over te nemen: dat is compassie. Je kunt het oefenen. Meeleven zonder de drang het probleem van de ander te willen oplossen. Als je compassie hebt voor jezelf, dan kun je dichterbij de ander komen. Het betekent dat je jezelf en de ander niet afrekent op onvolkomenheden. We hebben gebreken en pijnpunten, maar we vallen er niet mee samen. Net zoals we spieren trainen, kunnen we compassie oefenen en sterker maken. Het is een onlosmakelijk deel van burgerschap.

*Vrede, vrijheid en veiligheid
als resultaat en streven van
democratie*

4

Burgerschap

“Burgerschapsonderwijs lijkt voor iedereen iets anders”, zegt Marcel Mooijman, voorzitter van de vereniging van maatschappijleraren in het Onderwijsblad¹. “De een zegt dat burgerschap gaat over democratie en rechtsstaat. Nee, zegt een ander, het gaat over persoonlijke vorming. Ook niet, zegt de derde, burgerschap is zorgen voor je medemens.” De oorzaak van deze onduidelijkheid is dat burgerschap in het basisonderwijs ‘vakoverstijgend’ is. De onderwijsinspectie constateerde dit ook diverse malen in haar rapportages: burgerschap is een containerbegrip en daardoor moeilijk in doelstellingen te verwoorden en te evalueren.

Algemene richtlijnen

Sinds 2006 is het voor scholen verplicht om aandacht te besteden aan burgerschapsonderwijs. Scholen gaan daar heel verschillend mee om, wat nogal logisch is omdat de wetsteksten veel ruimte bieden. Daarin is onder andere beschreven dat het onderwijs:

- ervan uitgaat dat leerlingen opgroeien in een multiculturele samenleving.
- gericht is op het bevorderen van actief burgerschap en sociale integratie.
- gericht is op kennismaken met verschillende achtergronden en culturen van leeftijdgenoten.

---

¹ In ‘Worstelen met burgerschap’ door Richard Hassink. Onderwijsblad oktober 2020 pag. 40-42.

Methode of eigen programma

Er zijn basisscholen die uitstekend met deze algemene richtlijnen kunnen werken. Door gebruik te maken van een bestaande methode of met een eigen ontworpen serie activiteiten en projecten. Het gevolg is wel een lappendeken aan vormen en methoden, die door sommigen wordt toegejuicht ('laat duizend bloemen bloeien') en door anderen wordt verguisd ('waar blijven we als elke school iets anders doet').

Nieuwe doelstellingen

De minister van onderwijs heeft een nieuw wetsvoorstel ontwikkeld met de titel 'Verduidelijking burgerschap in het funderende onderwijs'. Naar verwachting zal de wet per 1 augustus 2021 in werking treden. De nieuwe wet is minder vrijblijvend. Er is bijvoorbeeld vastgelegd dat scholen 'leerlingen kennis en respect moeten bijbrengen voor de basiswaarden van de democratische rechtsstaat'. Scholen moeten daarnaast een heldere visie ontwikkelen op het burgerschapsonderwijs en voor de gehele basisschool een samenhangend programma, met concrete leerdoelen samenstellen.

Het DOEboek wil scholen ondersteunen om een eigen weg te vinden in het doolhof van burgerschapseducatie.

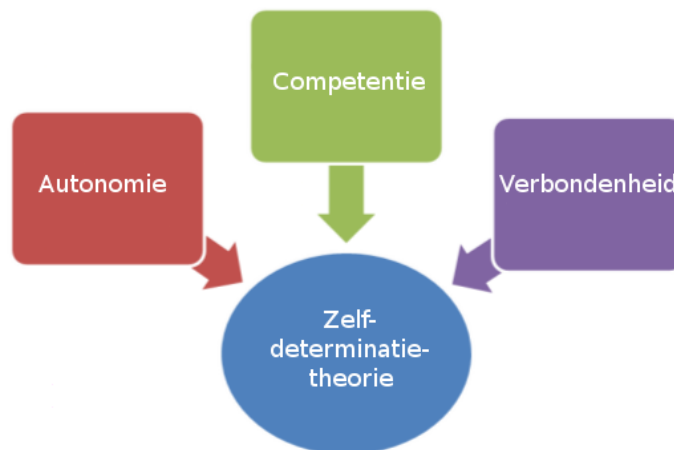
In het volgende onderdeel worden enkele bouwstenen voor een visie op burgerschapsonderwijs benoemd.

3. Een visie op burgerschap

Uitgangspunt

De Stichting Vredeseducatie heeft in de afgelopen jaren veel expertise opgebouwd ten aanzien van burgerschapseducatie. We maken bij de opzet en uitvoering van het DOEboek gebruik van de zelfbeschikkingstheorie² van Deci en Ryan (2002).

Mensen hebben drie aangeboren psychologische basisbehoeften die hen, als ze voldoende bevredigd worden, gelukkig kunnen maken in hun gemeenschap. Wanneer niet of onvoldoende aan deze behoeften kan worden voldaan, levert dit frustratie op en worden mensen in hun groei en ontwikkeling belemmerd. Deze theorie kan toegepast worden op alle sectoren in de maatschappij, geldt voor mensen van alle leeftijden en is interessant om burgerschap in het basisonderwijs te versterken.

De drie basisbehoeften die het welbevinden van mensen beïnvloeden.

Autonomie

Het is de drang van mensen om eigen keuzen te maken en hun eigen leven te bepalen. Dit gaat verder dan 'onafhankelijk zijn' van anderen. Het gaat om de persoon die op zoek is naar individuele vrijheid en zelfbeschikking in zijn of haar omgeving.

In het DOEboek Burgerschap hebben de leerlingen zelf de regie in handen bij het uitvoeren van de werkvormen. Er is ruimte om kritische vragen te stellen, veel opdrachten kunnen op een eigen manier verwerkt worden en het eigen onderzoek staat centraal.

Verbondenheid

Hier gaat het om het universele verlangen naar interactie en verbinding met andere mensen en de aarde. Het omvat ook de behoefte om bij andere (groepen) mensen te horen en voor anderen te zorgen.

In het DOEboek Burgerschap onderzoeken leerlingen hun wortels, hun 'thuis' en ze vragen zich af 'waar hoor ik bij?' en: 'Voor wie wil ik er zijn?' Ze kunnen ontdekken dat hun identiteit zich ontwikkelt in relatie met anderen, binnen een geschiedenis, cultuur, tradities en gedeelde waarden.

Competentie

Dat is de behoefte om iets te kunnen en jezelf te versterken. Iedereen kent de ervaring om een bepaalde vaardigheid te ontdekken, te oefenen, te beheersen en dan te genieten van het resultaat.

In het DOEboek Burgerschap kunnen leerlingen vaardigheden oefenen om vrede en vrijheid te maken

---

² Deci, E. en RYAN, R. Overview of Self-Determination Theory: An Organismic Dialectical Perspective, in *Handbook of Self-Determination Research*, pp. 3-34, Rochester, 2002.

en daar samen met anderen plezier aan beleven. Het is leuk en interessant om dingen te weten over conflicthantering, hoe democratie werkt en op welke manier zij daar zelf aan kunnen bijdragen.

Wat kunnen we in het onderwijs en educatie leren van de zelfbeschikkingstheorie?

- Bij het vergroten van de autonomie van een leerling of student, neemt de eigen motivatie (intrinsieke motivatie) toe.
“Ik kan alleen en samen met anderen onderzoek doen en ik geniet van de oplossing die we vinden.”
- Een leerling die vanuit zichzelf gemotiveerd is, zal zich autonoom voelen en nieuwe vaardigheden ontwikkelen.
“Ik vind het leuker als ik zelf dingen kan uitzoeken en ik word er beter in.”
- Wanneer de autonomie van de leerling wordt ingeperkt, zal hij of zij sterker van buitenaf gemotiveerd moeten worden (extrinsieke motivatie).
“Ik doe het omdat jij het zegt.” En: “Het maakt niet uit wat ik doe, zij bepalen toch alles.”
- Zelfstandigheid is een verlangen in alle mensen, maar je moet het wel ontwikkelen om je eigen tempo. Karakter, thuissituatie en andere omgevingskenmerken spelen hierin ook een belangrijke rol.
“Ik kreeg de kans om stap voor stap verder te komen met zelfstandig werken.”

‘Burgerschap’ is:

- *vrede en vrijheid maken en genieten van het goede leven.*
- *zorgen voor jezelf, zorgen voor elkaar en de aarde waar we op wonen.*
- *klaar staan voor een ander en vertrouwen dat iemand jou ondersteunt als het nodig is.*

4. Producten en thema's

4.1. Maatschappelijk effect

Het project DOEboek Burgerschap draagt bij aan de democratische gezindheid van kinderen en hun opvoeders doordat zij hun eigen kracht om vrede en vrijheid te maken kunnen ontdekken, onderzoeken en in de praktijk kunnen brengen.

Het DOEboek geeft docenten gereedschap om op een planmatige manier een eigen programma voor burgerschap in hun school te ontwikkelen.

4.2. Doelgroepen

Primaire doelgroepen:

Jongeren van 9 tot 13 jaar in het primair onderwijs en jeugd- en jongerenwerk.

Secundaire doelgroepen

- onderwijsgeevenden en medewerkers van Educatieve instellingen.;
- (groot)ouders en andere opvoeders

4.3. Hoofddoel

Het ontwikkelen van bewustwordingsactiviteiten om kinderen en hun opvoeders uit te dagen vrede en vrijheid te onderzoeken en te oefenen in hun eigen leefwereld om zo de democratische gezindheid te versterken en compassie te delen.

4.4. Educatieve doelen en burgerschap competenties

De volgende, achterliggende educatieve doelstellingen voor de primaire doelgroep zijn optioneel. Ze geven richtingen en mogelijkheden aan en zullen naar inzicht en mogelijkheden van de instellingen nader worden toegespitst.

Vanuit hun eigen leefwereld en op hun eigen ontwikkelingsniveau, kunnen de bezoekers na de deelname aan het follow up programma:

- in eigen woorden tenminste 4 kenmerken van democratie noemen.
- omschrijven hoe vrede, vrijheid en democratie samenhangen met democratie en dat mensen daarin een sleutelrol vervullen.
- uitleggen wat het belang is van verkiezingen en eigen deelname (of niet) motiveren.
- het begrip respect illustreren aan de hand van voorbeelden en ook hun eigen grenzen benoemen aan de hand van eigen ervaringen.
- onder woorden brengen wat de motieven van zichzelf en anderen kunnen zijn om iets of iemand al dan niet te respecteren.

4.5. Inhoudelijke projectresultaten

Op basis van onderzoek en evaluatie kunnen de volgende resultaten inzichtelijk gemaakt worden voor de secundaire doelgroepen: Docenten en medewerkers van educatieve instellingen:

- kunnen hun aanbod optimaliseren om de thema's vrede, vrijheid en democratie te operationaliseren.
- kunnen didactisch en methodisch met jongeren werken vanuit subjectivering, zodat de bezoekers en deelnemers zelf onderwerp van de activiteiten en programma's worden.
- zijn in staat om een programma voor burgerschap te ontwikkelen voor hun eigen school.

4.6. Producten en uitgangspunten

In het project zullen de volgende producten worden ontwikkeld en geproduceerd.

Product 1. DOEboek Burgerschap

- Een DOEboek voor diverse instellingen en lokale en regionale overheden om de doelstellingen van burgerschap op een speelse manier te presenteren en te optimaliseren. Het DOEboek wordt uitgebracht op papier en heeft digitale verdiepingsmogelijkheden.
- De kernbegrippen vrijheid en vrede worden voor de doelgroepen geoperationaliseerd. Kinderen en jongeren krijgen gereedschap om niet alleen meer greep te krijgen op de begrippen en de termen, maar ook om het te oefenen en in de praktijk te brengen in hun eigen leefwereld.
- Er is in het boek ruimte voor de maatschappelijke thema's, conflicten en oplossingen, maar ook voor groepsdynamische processen, persoonlijke groei en spirituele ontwikkeling gebaseerd op universele waarden.
- In het DOEboek zal de beleving van vrijheid en solidariteit gekoppeld worden aan de ervaringen van kinderen en jongeren gedurende de Coronacrisis en maatregelen en de actuele discussie naar aanleiding van de wereldwijde protesten van Black Lives Matter.
- De geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, inclusief het Duitse en Nederlandse perspectief, zal ook aan de orde komen in het DOEboek, maar vooral gericht op het afschaffen en het herstellen van de democratie en de rechtsstaat in Nederland en Duitsland.
- Het DOEboek kan het hele jaar gebruikt worden en is niet gekoppeld aan één specifieke periode of gebeurtenis.
- Het DOEboek omvat 80 pagina's, formaat A4, Full Color, bevat spellen om alleen en samen uit te vieren, interessante weetjes, thematekstjes, raadsels, dilemma's, kijk- en zoekplaten, tips om vrijheid en vrede te maken en in de eigen leefwereld deel te nemen aan democratische processen.
- Er wordt gewerkt met een klein team schrijvers, bedenkers en vormgevers, maar de teksten worden voor de productie door een grote groep betrokkenen en toekomstige gebruikers gelezen, waarna hun aanvullingen en commentaren worden verwerkt in de definitieve teksten. De werkvormen, spellen en suggesties zijn met de doelgroepen getest, onder andere in de interactieve tentoonstellingen van de Stichting Vredeseducatie.
- Het DOEboek zal vanaf maart 2021 ontwikkeld worden en wordt in september 2021 gepresenteerd en vanaf dat moment verspreid onder onderwijsinstellingen, musea, VVV-kantoren, winkels en recreatiebedrijven.

*Het wordt een hybride DOEboek:
- geprint in je handen
- online met onderzoeksoopdrachten
en filmpjes.*

Thema's DOEboek Burgerschap

Hier volgt een eerste inventarisatie aan thema's, vragen en dilemma's doe voor heel veel kinderen en jongeren een uitdaging zijn. De thema's zullen in samenspraak met hen worden ontwikkeld en getest. Er wordt speciaal aandacht geschonken aan kinderen en jongeren die laaggeletterd zijn of nog in ontwikkeling, bijvoorbeeld als het om nieuwe Nederlanders gaat. Teksten en illustraties worden niet ingewikkeld gemaakt, maar zijn vooral helder en voor iedereen op een eigen insteek te begrijpen.

Identiteit

Wie ben ik?
Wat betekent jouw naam?
Wie is de baas over mij?
Gevoelens en spiegelneuronen
Tegelwijsheden.
Waar ben ik thuis?
Wie is Nederlander?
De vlag van Limburg
Tips voor nieuwkomers in Nederland
Het karakter van mensen en de grondsoort

Vrede

Wat betekent vrede voor mij?
Wanneer mag je oorlog voeren?
Door welke bril zie ik de wereld?
Vredesmissie
Verzet is: nee zeggen tegen onrecht
Praten of vechten
Kinderen hebben recht op vrede en nog veel meer
Pesten of plagen?
Oorlog is de verleden tijd van vrede
Wat zou jij voor vrede en vrijheid willen doen?
Tekenen voor vrede
Schoolstaking voor het milieu
Vooroordelen ontmaskeren
Hoe kan ik vrede sluiten met mijn vijand
De wereld veranderen
.....

Vrijheid

Wat is vrijheid voor mij?
Alles zeggen wat je wilt
Ruzie tussen kinderen en ouderen
Hoe kan jij de vrijheid van de ander vergroten
Als bevrijding een ramp is
De Gouden Regel
Moed
Waar zit jij in de vrijheidsboom?

Bevrijding vieren met Duitsers, hoe dan?

Met andere ogen
Straten vol vrijheid
Waar hoor ik bij?
Vrijheid heb je nooit alleen
Moedige meiden en jongens
Het huis van de vrijheid bouwen
.....

Democratie

Wat is democratie?
Grondwet
Wat is typisch voor Nederland?
Geen muren in je hoofd
Iedereen gelijk – Iedereen anders
Conflicten
Vooroordelen onderzoeken en stereotypen
Hoe stap ik uit mijn filter bubble?
Gelijkheid
Als mensen gaan vechten
Discriminatie
Antisemitisme
Kies je huidkleur
Hoe doe jij mee in de democratie?
Voor- en nadelen van de democratie
Klimaatuitdagingen
Besluiten nemen: meerderheid, consensus, compromis
Waar moet de regering voor zorgen?
Nieuws en fake nieuws
Lock down
Sociale media zijn overal.
Nederland ligt in het hart van Europa.
.....

Compassie

Wat kan ik doen voor een ander?
Wie zorgt er voor mij?
Gewoon of Vreemd
Waar komt mijn mening vandaag?

Ben je tevreden met jezelf
Kijk een in de spiegel?
Voor de aarde zorgen
Vroeger gaat niet over
Wat betekenen mijn vrienden voor mij?
Wat zou jij meennemen als je moest vluchten
Helden gezocht
Wat is geluk?

Iemand heeft honger, wat doe je?
Gevoelens en spiegelneuronen
Herdenken is zo saai
Als je alleen komt te staan
Hoe zwaar is het om anderen te helpen
.....

Product 2. Didactische materialen

Didactische verdieping

Voor docenten en jongerenwerkers zullen op de website didactische materialen en suggesties worden gepubliceerd om naar eigen wens en inzicht met de primaire doelgroepen verdiepend materiaal rondom Vrede, Vrijheid, Democratie en Compassie te verwerken. De materialen zullen op de website van de Stichting Vredeseducatie beschikbaar zijn.

Handleiding burgerschap programma

Specifiek voor onderwijsgevende in het basisonderwijs zal een handleiding ontwikkeld worden met suggesties om in de eigen school en burgerschapsprogramma te ontwikkelen, dat aansluit bij de nieuwe wettelijke normen. De handleiding zal ontwikkeld worden in pdf en beschikbaar gesteld worden op de website van Vredeseducatie en partners.

Inspiratie voor (groot)ouders

Voor (groot)ouders zal de website van het inspiratieboek Tekenen voor Vrede beschikbaar zijn. Ook daarin zijn ideeën beschreven om inzichten te verdiepen, activiteiten te ondernemen en gedrag te oefenen.

**Burgerschap
is wereldburgerschap
want de wereld ligt om de hoek.**

5. Werkwijze, samenwerking en planning

6.1. Ontstaan en concept

Het idee om met een landelijk, hybride DOEboek Burgerschap te komen, komt voort uit de ervaringen die met deze methode zijn opgedaan in de provincie Limburg.

In 2019 werd voor 14 gemeenten in Noord-Limburg en het Niederrheingebied een tweetalig DOEboek Vrijheid samengesteld en verspreid in een oplage van 40.000 exemplaren. Het was een intensief en leerzaam project dat inhoudelijk gericht was op het samen maken van democratie en vrede en het werken 'over grenzen heen'. Een jaar later werd het DOEboek Limburgerschap ontwikkeld voor het Limburgs Museum en de Provincie Limburg.

Beide projecten maakten duidelijk dat scholen een hybride product zeer op prijs stellen. De leerlingen hebben een werkboek in handen en kunnen in hun eigen tempo, alleen of in tweetallen onderzoek doen en in het DOEboek werken. Voor allerlei inhoudelijke verdiepingen en toelichtingen zijn door middel van QR-codes uitstapjes naar internet mogelijk. De docent krijgt de kans om bepaalde thema's in grotere groepen uit te werken.

Gaandeweg is het idee ontstaan om landelijk een DOEboek te realiseren waarin een nieuwe visie op burgerschap wordt uitgewerkt. De insteek is dat we het thema via de leerlingen van groep 6, 7 en 8 willen aanzwengelen, en daarmee docenten concreet kunnen laten zien hoe het werkt. We willen hen daarbij gereedschap in handen geven om zelf voor hun eigen school een burgerschapsprogramma op te zetten. Uiteraard omvat dit ook de thema's: vrede, vrijheid en democratie.

12

6.1. Werkwijze

De Stichting Vredeseducatie coördineert het project door het concept te introduceren bij samenwerkingspartners en neemt inhoudelijk de leiding.

In de Stichting Vredeseducatie worden de ideeën ontwikkeld en in een klankbordgroep gelezen en van feedback voorzien. Daarbij wordt rekening gehouden met het feit dat het DOEboek vertaald moet worden in het Duits. De Stichting Vredeseducatie zal de begeleiding van de vormgeving uitvoeren, net als het ontwikkelen van de verspreiding, werving en communicatie. De ontwikkeling van het DOEboek in het Duits valt financieel buiten het projectvoorstel dat bij het fonds wordt aangevraagd.

6.3. Verspreiding

- Bij de verspreiding zullen de samenwerkingspartners intensief worden betrokken. Zij zullen hun eigen netwerken informeren en verantwoordelijk zijn voor de verspreiding.
- Er zal samenwerking worden gezocht met lokale overheden en provincies bij de communicatie en de servicelijnen die zijn ontwikkeld.
- Daarnaast zullen we gebruik maken van de eigen netwerken van scholen en instellingen.
- Tot slot zal met Online Marketing en Advies (OMA) een communicatie en marketingplan worden ontwikkeld en uitgevoerd.

6.4. Samenwerking

Om het project optimaal te ontwikkelen is samenwerking met enkele musea en instellingen gezocht. Zo zijn principeafspraken gemaakt met het Bevrijdingsmuseum in Zeeland en het Nationaal Onderduikmuseum in Aalten. Zij zijn premiumpartner. Het Verzetsmuseum Friesland en vredesorganisatie PAX, die o.a. een landelijk netwerk van lokale vredesambassades ondersteunt, hebben grote belangstelling voor het project en zullen o.a. bij de verspreiding van de producten een rol spelen.

Instellingen en lokale overheden kunnen aan het project deelnemen. Er is een grote bereidheid om maatwerk te leveren en we staan open voor ideeën en suggesties. Bij afname van een hoge oplage is een specifieke uitgave mogelijk met bijvoorbeeld themapagina's over een regio of stad. In overleg kan het onderzoek door instellingen uitgevoerd worden. De Stichting Vredeseducatie is verantwoordelijk voor inhoud en vormgeving van de uitgave en eigenaar van de copyrights. Onderstaande een actorenschema waarin de samenwerking binnen het project zichtbaar wordt.

PROJECTDOEL

Het ontwikkelen van een DOEboek Burgerschap en een handleiding voor basisscholen om een programma voor burgerschap op maat te ontwikkelen, waarin de thema's: vrede, vrijheid, democratie en compassie zullen worden geoperationaliseerd en zo mogelijk gerelateerd aan de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, om zo scholieren en hun opvoeders te inspireren om in hun eigen leefwereld vrede en vrijheid te maken.

POLITIEKE OMGEVIING

Politieke realiteit/actualiteit van burgerschap en maatschappelijke discussies.

Bijdragen aan de maatschappelijke taakstelling van overheden en aan de prestatie en missie van fondsen en instellingen.

DOELGROEPEN

Primaire doelgroepen:
Jongeren van 9 tot 13 jaar in het primair en voortgezet onderwijs en jeugd- en jongerenwerk.

Secundaire doelgroepen:
- onderwijsgevend
- medewerkers van Educatieve instellingen zoals musea
- (groot)ouders en andere opvoeders

UITVOERINGSTEAM

- management Vredeseducatie
- vrijwilligers klankbordgroep
  - vertaler
  - freelance medewerkers (o.a. vormgeving, marketing, productie, softwareapplicaties, financiële administratie)

SAMENWERKINGSPARTNERS

Projectpartners:

Nationaal Onderduikmuseum Aalten en Bevrijdingsmuseum Zeeland.

Samenwerkingspartners:

PAX, Fries Verzetsmuseum, diverse gemeenten en provincies, Artikel 1 instellingen, Vizier, Anne Frank Stichting, Utrecht zijn we samen (UZWS), ProDemos, De Veilige School, Jeugd- en Jongerenwerk, FC Utrecht, NT2 instellingen, VOS/ABB

MAATSCHAPPELIJKE OMGEVIING

Afnemers/gebruikers:
Scholen (PO, HBO-Pabo), Jeugd en jongerenwerk, jeugdzorg, andere instellingen zoals musea en recreatiebedrijven

Bijlage 1. Logisch Kader

DOEboek Burgerschap 2021 - 2023				
Maatschappelijk Effect	Het project draagt bij aan het versterken van een kritische democratische gezindheid bij scholieren en hun opvoeders en daagt hen uit om in hun sociale context vrede en vrijheid te bevorderen.			
Hoofddoel	Het ontwikkelen van een DOEboek Burgerschap en een handleiding voor basisscholen om een programma voor burgerschap op maat te ontwikkelen, waarin de thema's: vrede, vrijheid, democratie en compassie zullen worden geoperationaliseerd en zo mogelijk gerelateerd aan de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, om zo scholieren en hun opvoeders te inspireren om in hun eigen leefwereld vrede en vrijheid te maken.			
Resultaten	1. DOEboek (80 pag.) Burgerschap voor kinderen en jongeren.	2. Didactisch kader en werkvormen om met kinderen en jongeren de thema's en waarden te onderzoeken en te verdiepen.	3. Samenwerkings- en verspreidings- programma met musea, scholen, gemeenten, recreatiebedrijven en educatieve instellingen.	5. Terugkoppeling - instrument en publicatie effectonderzoek Eindrapportage
Indicatoren	DOEboek Burgerschap is beschikbaar in musea, scholen, recreatiebedrijven en educatieve instellingen. Eerste oplage 50.000 exemplaren. Bereik in het 2 ^e jaar 250.000 gebruikers.	Werkvormen en verdiepingsmateriaal voor onderwijs en jeugd- en jongerenwerk beschikbaar op de website. Geschat bereik: 5.000 downloads	Met 20 musea en educatieve instellingen, honderden scholen, recreatiebedrijven zijn afspraken gemaakt over deelname in het project en verspreiding van het DOEboek	Evaluatie-instrument en publicatie effectonderzoek. Projectverslag
Activiteiten	Ontwikkelen: - Storyboard - teksten Testen materiaal Vormgeving Pre press activiteiten Productie Netwerkvorming Samenwerking Presentatie Communicatie Online marketing	Ontwikkelen: - werkvormen - didactisch kader	Ontwikkelen: - verspreidingsplan - uitvoeringsplan	Ontwikkelen: - feedback mogelijkheden - uitvoeren effectonderzoek Publiceren en verspreiden van de uitkomsten. Eindrapportage (inhoudelijk en financieel)